

A városi könyvtárak helyzete

TÓTH Máté – JÁVORKA Brigitta

Bevezetés

Városi könyvtáraink a hazai közkönyvtári rendszer olyan intézményei, melyek tevékenysége kevésbé ismert az országos, sokszor még a megyei szakmai irányítás előtt is. A nagyok (a megyei könyvtárak) az ODR-ben való részvételük és megyei funkcióik miatt csaknem folyamatosan az érdeklődés fókuszában állnak, a kisebbek (a községi könyvtárak) pedig az esélyegyenlőség kiterjesztésére törekvés miatt kapnak nagyobb szerepet a szakmai diskurzusokban, vizsgálódásokban és a szakirodalomban. A kisebb könyvtárakkal a megyei könyvtárak szoros szakmai kapcsolatban állnak, és az igények vizsgálatától kezdve az infrastruktúra biztosításán át a szolgáltatások támogatásáig közvetlenül is részt vesznek a működésükben, és ezekről közvetve rendszeres tájékoztatást nyújtanak az EMMI Közgűjteményi Főosztálynak és a Könyvtári Intézetnek. Mivel a könyvtári hálózat fejlesztését célzó nagy szolgáltató rendszerek, mint az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) és a Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszer (KSZR), melyek egyben az adott könyvtári kör feladatainak célzott finanszírozását is jelentik, többé-kevésbé elkerülték a városokat, ezért a városi könyvtárakra méltatlanul kevés figyelem jutott az elmúlt időszakban.

A városi könyvtárak a megyei és a kistépülési könyvtárak közötti szinten „csak” a mindennapi teendőiket végzik, és ellátnak szakirodalommal, információval, szórakozási és tanulási lehetőséggel több százezer hazai lakost. Ezek az intézmények jelentik az emberek jelentős részének azt az interfészt, amelyen keresztül

a könyvtárral és a könyvtári rendszerrel kapcsolatba kerülnek. Ez az intézményi kör látja el a magyar lakosság 35%-át könyvtári szolgáltatásokkal.

A Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztályát ezek a megfontolások vezették abban, hogy felmérje, és átfogó képet rajzoljon a városi könyvtárak helyzetéről, működési infrastruktúrájáról, szolgáltatásainak alakulásáról, aktuális problémáiról, és ha lehet ilyen mondani intézmények esetében, közérzetéről és a jövőt illető várakozásairól.

A kutatás célja tehát az volt, hogy a statisztikai adatokból és az előbbieken jelzett kérdésekre választ kérő felmérésen szerzett információk alapján feltárjuk a városi könyvtárak aktuális helyzetét, és képet kapjunk arról, mennyire felelnek meg a velük szemben támasztott elvárásoknak, és mely területeken szorulnának fejlesztésre a jövőben.

Módszer

A vizsgálathoz kétféle módszert alkalmaztunk: egyrészt összegyűjtöttük a könyvtári statisztikából a 2010–2014 közötti időszakra vonatkozó adatokat a városi könyvtárak működési körülményeinek legfontosabb paramétereiről, majd az éves adatok összevetésével felrajzoltuk a legfontosabb tendenciákat a következő területeken: • létszám • alapterület • gyűjtemény • számítógépek száma • pénzügyi keretek.

2014 őszén a nyilvános könyvtári jegyzéken szereplő valamennyi városi könyvtárnak kérdőívet küldtünk ki (intézményenként egyetlen választ kérve). A kérdőívben a következő területekre tértünk ki: • általános adatok • gyűjtemény • infrastruktúra • humán erőforrások • a jövőre vonatkozó várakozások.

A kérdőívben szerepeltek zárt és nyitott kérdések, valamint értékelési skálák, amelyek révén azt mértük, hogy a könyvtárak nevében kitöltők hogyan látják intézményük helyzetét. Így a statisztikai adatszolgáltatásban kapott kemény adatok mellett információt kaptunk a városi könyvtárakban dolgozók közérzetéről és az ezt befolyásoló fontosabb tényezőkről.

Szakirodalmi szemle

Ahogy a bevezetőben is jeleztük, a hazai szakirodalomban viszonylag kevés publikáció foglalkozott a városi könyvtárakkal. A Könyvtári Intézet által végzett célvizsgálatok a városi könyvtárakat mint a kistéleplési ellátásban működő szolgáltatóhelyeket elemezték. Fontos előzményként tartjuk számon

viszont azokat a kutatásokat, amelyek egy-egy települési könyvtári kört vettek górcső alá, és a lehető legnagyobb alaposággal igyekeztek feltárni annak aktuális helyzetét, problémáit és a megoldási lehetőségeket.

A KSZR-t előkészítő munkabizottság számára 2001 tavaszán indult országos vizsgálat a kistéleplési könyvtári ellátás helyzetének feltárására. A történelmi kitekintés és a kurrens statisztikai vizsgálat alapján világossá vált, hogy a kistéleplések könyvtári ellátásának kritikus a helyzete és sürgős beavatkozást igényel. A kutatás kitért az ellátórendszerek és a megyei könyvtárak szerepére is, hiszen ezek jelentették a szakmai támogatás lehetőségét a legkisebb településeken. A 2002-es összegző tanulmányban a városi könyvtárak olyan kontextusban jelennek meg, hogy egyáltalán képesek-e támogató szerepet játszani a kistéleplési ellátásban, ekkor még ellátórendszeri szerepkörben. A tanulmány megállapítja, hogy 2001-ben egyetlen olyan városi könyvtár sem volt Magyarországon, amelyik a központi könyvtári funkciót a kívánt színvonalon képes lett volna ellátni.¹

Célzottan az ellátórendszerekre koncentrált a Könyvtári Intézet 2004-es vizsgálata, amelyben a városi könyvtárak szintén mint szolgáltatási központok szerepeltek. Vas és Zala megyében az ún. cserélő típusú ellátórendszerekben a megyei könyvtár szakmai vezetésével számos városi könyvtár nyújtott szolgáltatásokat a környező településeknek. A kutatás egyik fontos tanulsága volt, hogy az érintett megyékben a városi könyvtárak fontos szereplői a kistéleplések ellátásának, de csak ott tudják feladataikat hatékonyan ellátni, ahol a megyei könyvtárak szakmai támogatását is maguk mögött tudhatják. Érdekes tanulság volt az is, hogy a legtöbb városi könyvtár számára a környező települések segítése olyan tevékenység volt, amelyet a helyi önkormányzat „háta mögött”, mintegy azok tudtán kívül végeztek, így központi szerepkörük semmiképpen sem tűnt egy fenntartható modell részének.²

A KSZR bevezetését követően a városi önkormányzatok közül sok – különösen a kistélepléses vidékeken lévők – lehetőséget és megszerezhető forrást láttak abban, hogy a környező települések számára nyújtanak szolgáltatásokat. Ez a jelenség – és természetesen a városi ellátás helyzetének mindezidáig feltáratlan volta – sarkallt egy újabb kutatást, amelyben nem országos körkép felvázolását, hanem sokkal inkább szubjektív, szociografikus megközelítésben, az egyes intézmények problémáinak megértését célzó, mélyfúrásokra épülő körkép megrajzolását tűztük

ki célul. 2007-ben a Kutatási és szervezetejlesztési osztály munkatársaival a legkisebb városok közül kiválasztottunk hatot, és ezekbe személyesen is el- látogatva a polgármesterrel, a könyvtárosokkal, és a helyi közélet szereplőivel beszélgetve tártuk fel, hogy miként próbálják a helyi igényeket a leghaté- konyabban kielégíteni.

A kisvárosi könyvtárak feladatai közül hárommal kiemelten foglalkoztunk: a közösségi tér szereppel, az információs szolgáltatással, valamint a térségi el- látásban vállalt feladatokkal. A vizsgálat legfőbb tanulsága az volt, hogy a lehetőségek ugyan nagyon eltérőek, de az igényekre adott hatékony válaszok elsősorban mégis a könyvtárostól és a személyzet elhivatottságától függenek.³

A Könyvtári Intézet részéről hasonló – a városi könyvtárak szerepeit, lehetőségeit vizsgáló – kuta- tás nem készült az elmúlt években, pedig ez az in- tézményi kör nagyon fontos szereplője a nyilvános könyvtári ellátásnak. Ezt többek között az is bizo- nyítja, hogy számos olyan fontos szakmai kísérlet, kezdeményezés volt az elmúlt években, amely úttörő szerepet vállalt a könyvtári rendszer szolgáltatásainak modernizálásában, és amelyeknek a gazdája egy-egy városi könyvtár. Csak néhány példát említve, a web 2.0 megoldásokban, kifejezetten a blogok könyv- tári célú felhasználásában⁴ vagy a Bookcrossing könyvcserélő kezdeményezés hazai elterjesztésében izgalmas kísérleteket láthattunk az orosházi Justh

Zsigmond Városi Könyvtártól.⁵ A kistérségi szinten megszervezett, nagy részben elektronikus formában zajló információs szolgáltatásban, online közössé- gek építésében⁶, a helyi cigányság integrálódásának könyvtári eszközökkel való segítségével példaértékű kezdeményezéseket láthattunk a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárban.⁷ De említhetjük példa- ként a balatoni városok strandkönyvtárait⁸, a borsodi városi könyvtárak könyvtárbuszait⁹, amelyek mind a lakosság részéről felmerülő igényekre adnak innova- tív válaszokat. A példák sorát még lehetne folytatni, amelyek mind azt igazolják, hogy a könyvtári ellátás fontos pillérének bemutatására vállalkozunk a követ- kező oldalakon.

A statisztikai adatok elemzése

A statisztikai adatokat vizsgálva a legelső szembetű- nő jelenség, hogy a városi könyvtárak száma és köre is megváltozott az elmúlt öt esztendőben. 2012-ről 2013-ra drasztikus változások következtek be ennek az intézményi körnek az életében. Egyrészt a leg- nagyobb megyei jogú városokban működő városi könyvtárakat az önkormányzatok összevonták a me- gyei könyvtárakkal, másrészt 2013-ban 18 db koráb- bi nagyközség kapta meg a városi rangot, amelynek következményeként az intézménye is belekerült az általunk vizsgált körbe.

Év	Városi könyvtárak száma	Ellátott lakosok száma	Ellátott lakosságszám átlaga
2010	315	4 304 665	13 665,6
2011	316	4 294 603	13 590,52
2012	314	4 273 004	13 608,29
2013	321	3 594 534	11 197,93
2014	319	3 501 123	10 975,31

1. táblázat

A városi könyvtárak és az ellátottak számának alakulása 2010 és 2014 között

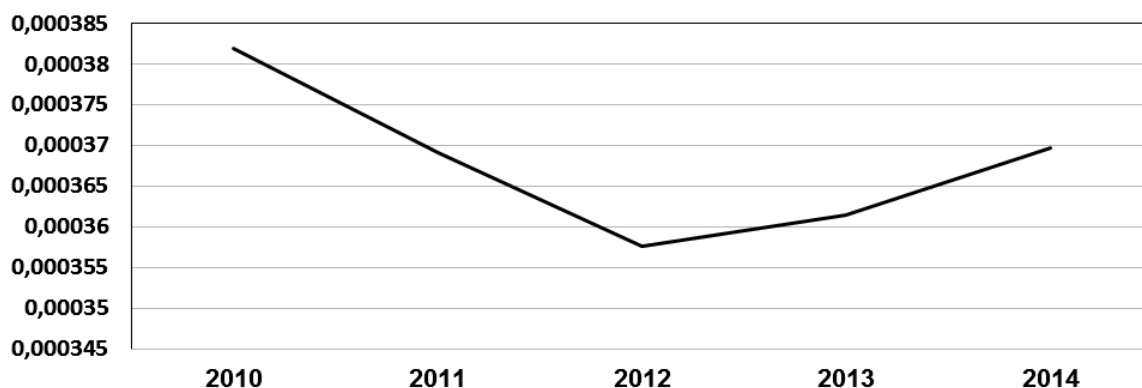
Az 1. táblázatból látható, hogy 2013-tól egészen más intézményi körrel kell számolnunk, innentől kezdve a városi könyvtárak közé nem számítjuk a nagyobb, megyei jogú városok könyvtárait, hanem a jellemzően 8–10 ezer lakosú települések intézményeiről beszélünk. Ezzel egyben homogénebb is lett a városi

könyvtárak köre. Értelemszerűen innentől kezdve minden adatot csak az ellátott lakosságszámra vetít- ve érdemes értelmeznünk, hogy fel tudjunk vázolni valamilyen tendenciát ebben a kiválasztott ötéves periódusban.

Működési feltételek

A működési feltételek elemzésében három fő szempontot néztünk meg: a humán erőforrás helyzetét, az állománygyarapításra fordított összegek nagyságát, valamint az informatikai ellátottságot. A statisztikából számos további adatsor kinyerhető lett volna, de egyrészt nem célunk mélyebb statisztikai elemzést adni, másrészt úgy gondoljuk, hogy ez a három szempont megközelítőleg képes feltárni a működési feltételek alakulásában fellelhető tendenciákat. Az egy lakosra jutó könyvtárosok számában a kezdeti csökkenést intenzív növekedés váltotta fel. Ez összességében három tényezőnek az együttes hatása: 2010-et követően az önkormányzatok pénzügyi stabilitásának

megteremtése sok önkormányzatnál létszámleépítést tett szükségessé, amelynek nyomán 2010-től két év alatt 116 fővel csökkent a városi könyvtárakban dolgozó munkatársak száma. 2013-ra kiestek a városi könyvtárak közül a megyei jogú városok, amelyek egészen más feltételek között működtek, és ami miatt a 2012-es és 2013-as évek összehasonlításának létjogosultsága eleve megkérdőjelezhető. Érdekes azonban, hogy 2013-ról 2014-re újra nőtt az egy lakosra jutó könyvtárosok száma. Ennek oka talán a globális pénzügyi válságból kilábaló, reményeink szerint tartós növekedési pályára álló gazdaság önkormányzatokra és azok intézményeire való kedvező hatását mutatja.

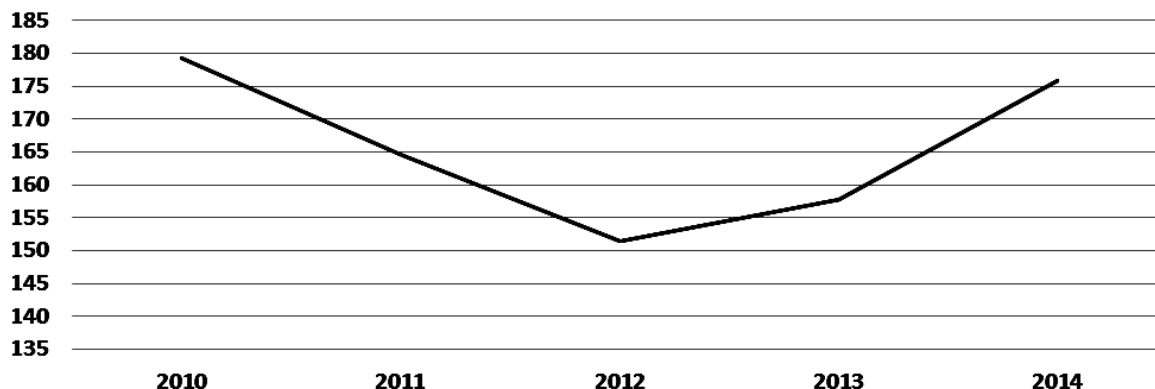

1. ábra

Egy lakosra jutó könyvtárosok száma

Majdnem pontosan ugyanez a görbe írja le az állománygyarapításra fordított összegek alakulását is egy lakosra vetítve. Tekintve, hogy mindkét adatsor az önkormányzati intézmények pénzügyi teljesítőké-

ességének függvénye, kár is lenne másban keresni az okokat, mint amiket fentebb, a létszámhelyzet kapcsán leírtunk.

2. ábra

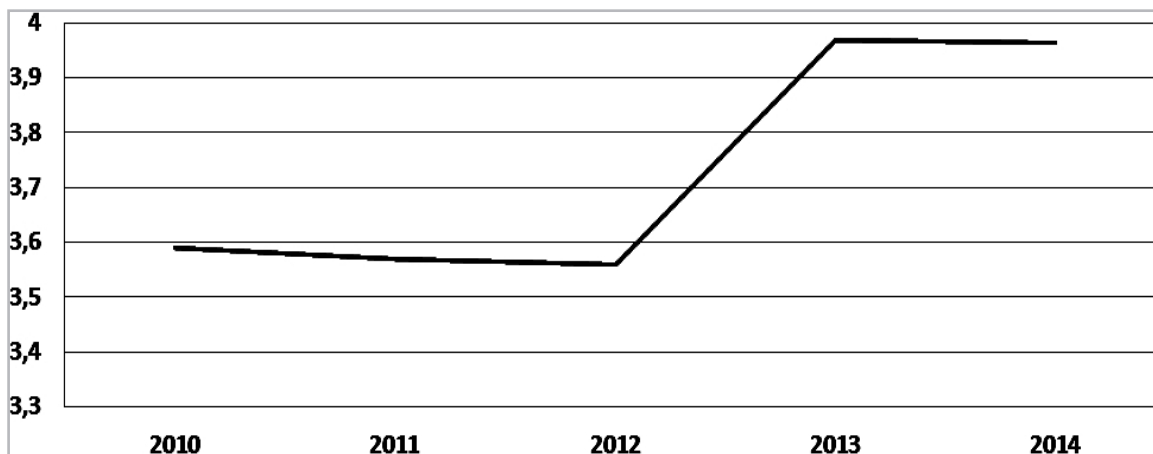
Állománygyarapításra fordított összeg lakosonként (forint)

👁 A VÁROSI KÖNYVTÁRAK HELYZETE 👁

A két görbe közötti fő különbség, hogy míg az állománygyarapításra fordított összegek már majdnem elérték a 2010-es szintet, a létszám vonatkozásában ugyanez nem mondható el.

Az egy főre jutó kölcsönözhető dokumentumok számának csökkenésében egyedül a 2013-as év jelent változást, amely a megyei jogú városokban párhuzamosan működő megyei és városi könyvtárak összehasonlásának a következménye. Máskülönben stabil csökkenés figyelhető meg. Ez azt jelenti, hogy a városi könyvtárak karbantartják az gyűjteményüket és a beszerzéssel párhuzamosan ki is vonják a fölöslegessé vált dokumentumokat az állományból.

zamosan működő megyei és városi könyvtárak összehasonlásának a következménye. Máskülönben stabil csökkenés figyelhető meg. Ez azt jelenti, hogy a városi könyvtárak karbantartják az gyűjteményüket és a beszerzéssel párhuzamosan ki is vonják a fölöslegessé vált dokumentumokat az állományból.

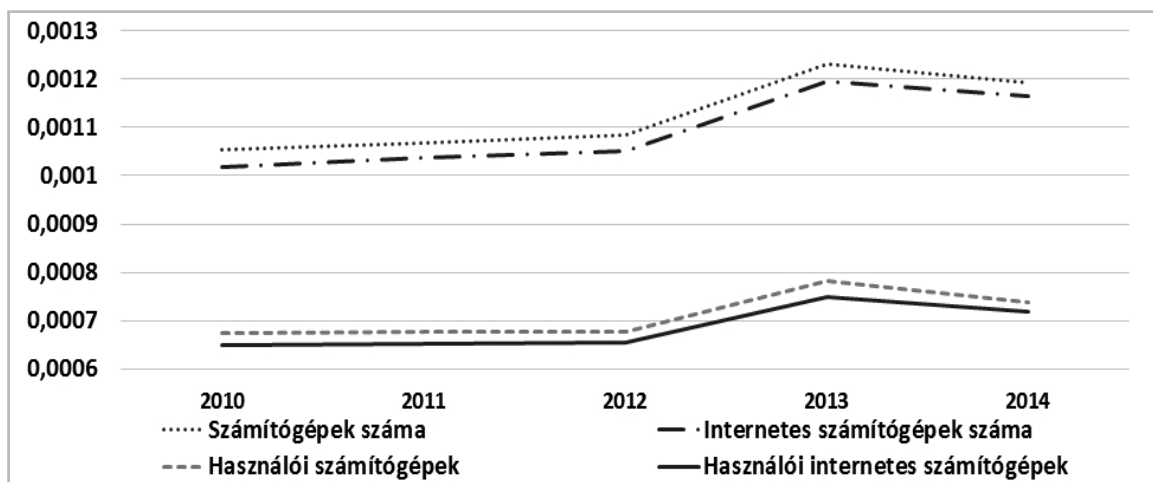

3. ábra

Az egy főre jutó kölcsönözhető művek száma

Az egy lakosra jutó számítógépek számában lassú emelkedés volt megfigyelhető az elmúlt években. Az informatikai ellátottság tekintetében is fontos cezúra a 2013-as év. A magasabb lakosság számú megyei jogú városok kiesésével hirtelen nagyon megnőtt

az egy lakosra jutó számítógépek száma. A 2014-es csökkenés talán a KSZR átszervezésének a hatása lehet, hiszen inentől kezdve nem a saját intézményükön belül kellett elszáolni az ilyen célból vásárolt informatikai eszközöket.

4. ábra

Egy lakosra jutó számítógépek száma

A 4. ábra érdekessége még, hogy a könyvtárakban lévő számítógépeknek csak alig több mint felét használhatják az olvasók!

Használat

A használatra vonatkozóan az egyik legbeszédesebb adat a regisztrált használók és a kölcsönzött doku-

mentumok száma. A városi könyvtárak szintjén az előbbi már kellően megbízható (nem regisztrálják automatikusan a település összes lakosát), és hitelesen bemutatja, hogy hányan vannak, akik elköteleződtek az intézmény iránt.

Év	Regisztrált használó	Ebből újonnan regisztrált	Regisztrált használók a lakosság arányában	Újonnan regisztráltak a lakosság arányában
2010	570 412	127 840	13,25%	2,97%
2011	557 489	126 141	12,98%	2,94%
2012	553 806	110 282	12,96%	2,58%
2013	496 921	89 101	13,82%	2,48%
2014	476 970	84 043	13,62%	2,40%

2. táblázat

A regisztrált könyvtárhasználók számának alakulása 2010 és 2014 között

A regisztrált használók aránya stabil csökkenést mutat. A 2013-as emelkedés oka a fentebb említett változás, miszerint a megyei jogú városok kiváltak ezen intézmények közül. Ezek pont azok, amelyek a megyei könyvtárral párhuzamosan részben ugyanazt a használói kört szolgáltatták meg. (Így értelemszerűen a lakosság arányában kevesebben voltak regisztrált olvasók a megyei jogú városok lakosai közül.) A csökkenés igazi fokmérője az újonnan regisztrált használók aránya, ez ugyanis nem függ a lakosság számától. Ebben a tekintetben egy nagyon stabil és folyamatos csökkenés figyelhető meg, azaz a városi könyvtárak egyre kevésbé képesek megszólítani a lakosokat a helyi közösségekben.

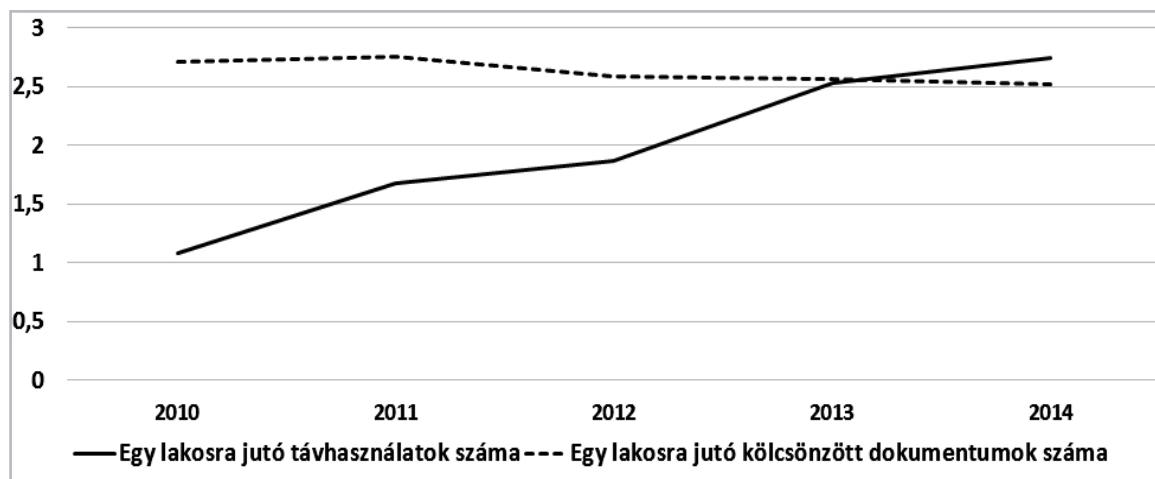
A dokumentumok kölcsönzése még mindig a legjellemzőbb szolgáltatása a városi könyvtáraknak, amelyekről ráadásul megbízható adatok állnak rendelkezésre. A távhasználatokról ugyanez nem mond-

ható el, ugyanakkor a kölcsönzések alakulása mellé minden esetben oda kell tennünk, hiszen az elektronikus szolgáltatások térnyerésével talán ez az, amely némileg ellensúlyozza a nyomtatott dokumentumok használatát.

Régóta ismert tendencia a távhasználat erősödése a kölcsönzött dokumentumok számának rovására, ahogy ez a városi könyvtárak esetében is megfigyelhető. Az 5. ábra diagramja egy lakosra vetítve mutatja be, hogy az elmúlt öt évben hogyan változtak a használói szokások a városi könyvtárakban.

Összességében ezek a statisztikai adatok a használat tekintetében az országgal megegyező tendenciákat, a működési infrastruktúra oldaláról pedig javuló személyzeti és pénzügyi feltételeket mutatnak. Az informatikai infrastruktúra (és vélhetően vele együtt más technikai eszközök, valamint a bútorzat) azonban korszerűsítésre szorul.

A VÁROSI KÖNYVTÁRAK HELYZETE

5. ábra

A használói szokások alakulása

Eredmények

Válaszadó könyvtárak

A kérdőívet az ország valamennyi városi könyvtára, azaz 319 könyvtár kapta meg e-mailben és 133 könyvtárban töltötték ki, és küldték vissza, ami 42%-os válaszadási arányt jelent. A mintába a megyei funkciók betöltéséből adódó speciális helyzet miatt a

főváros, a megyeszékhelyek és velük a megyei-városi könyvtárak nem kerültek be.

A városokat méretük szerint öt kategóriába soroltuk. A legkevesebb főt kiszolgáló válaszoló a visegrádi könyvtár, amely 1795 embert, a legnagyobb pedig az érdi könyvtár volt, amely 63 333 főt szolgált ki. A 3. táblázat jobboldali oszlopában láthatjuk, hogy az ország városai közül az adott méretkategóriába tartozóknak hány százaléka töltötte ki a kérdőívet.

A város lakossága	A kitöltők száma	Százalékos arány
5000 fő alatt	34	38%
5001–10 000 fő között	45	42%
10 001–20 000 fő között	34	41%
20 001–30 000 fő között	10	43%
30 000 fő felett	10	59%

3. táblázat

A kérdőívet kitöltők aránya a városokban

A válaszadók régiók szerinti megoszlása nagyjából egyenletes. A harmadik oszlopban található százalékos arány mutatja, hogy az adott régió városainak hány százalékától kaptunk válaszokat. A legaktívab-

bak a dél-dunántúli városok könyvtárosai voltak, a legkevésbé pedig a Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron megye intézményeit sikerült megszólítani.

Régió neve	Kitöltők száma	Százalékos arány
Észak-Magyarország	16	41%
Észak-Alföld	28	41%
Dél-Alföld	21	42%
Közép-Magyarország	21	40%
Közép-Dunántúl	15	37%
Nyugat-Dunántúl	10	32%
Dél-Dunántúl	22	58%

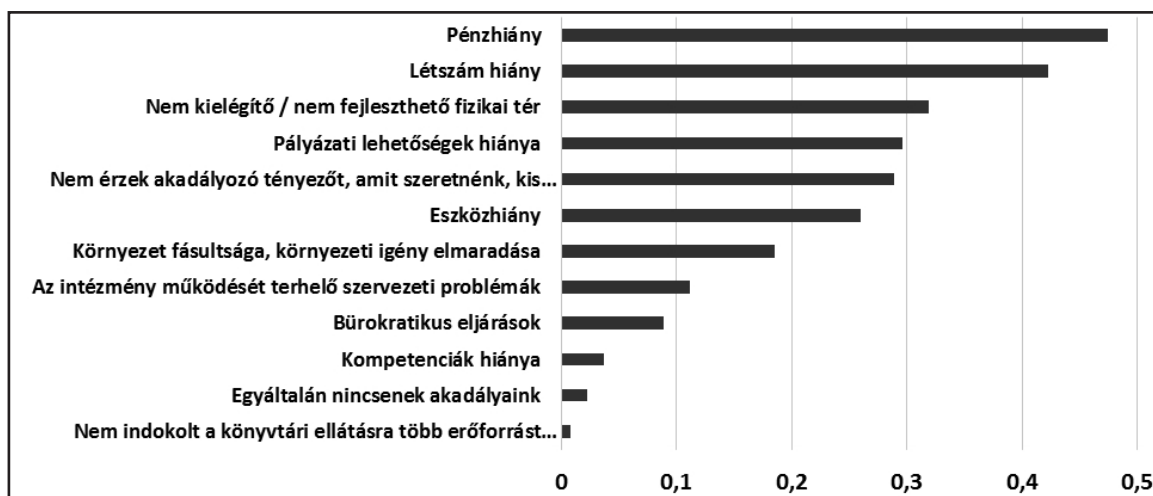
4. táblázat

A válaszadó könyvtárak száma régiók szerint

A problémákról általában

Az első kérdésünk során a kitöltők egy általunk megadott listából választották ki azokat a tényezőket,

amelyek problémákat okoznak, vagy akadályozzák a könyvtárak munkáját. A listából több választ is jelölhettek.

6. ábra

A legjellemzőbb problémák, akadályozó tényezők

A válaszadók szerint a legnagyobb probléma a pénz- és a létszámhiány. A legkevésbé pedig azzal értettek egyet, hogy nem indokolt a könyvtári ellátásra több erőforrást összpontosítani. A pénz- és a létszámhiány erősen összefüggenek, hiszen a könyvtárak működési kiadásainak legjelentősebb részét a bérköltség teszi ki. A statisztikákban is megjelenő létszám- és költségvetés-csökkentési lépések miatt érezhetik úgy a válaszadóink, hogy ezek akut problémák, holott az elmúlt években pozitív elmozdulás volt a 2012-es

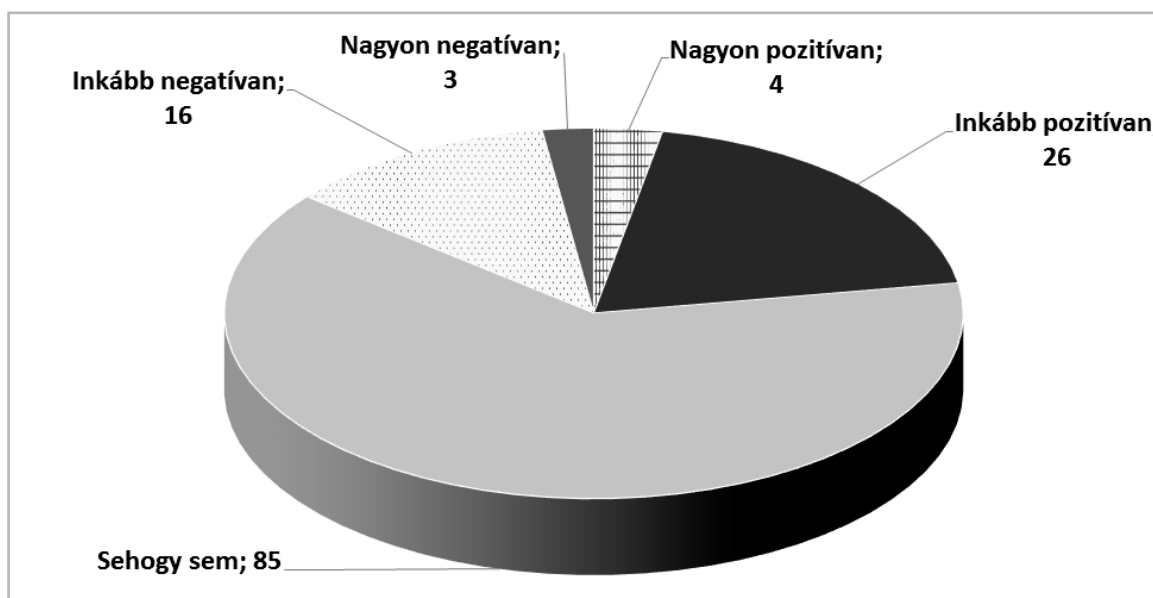
bázisévhez képest mindkét adat tekintetében. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a válaszadók majdnem 30%-a megjelölte azt a választ, miszerint nem érez akadályozó tényezőt, és amit szeretnének, azt kis lépésekben, de meg tudják valósítani. Ez arra utalhat, hogy a könyvtárosok bár létszámhiánnyal küzdenek, a jelenlegi munkatársakkal és azok kompetenciáival – ahogy azt a későbbiekben is látni fogjuk – elégedettek, ezért a közös munkát összességében sikeresnek látják.

A kérdéshez tartozó kifejtős válaszok alapján legtöb-
ben a rendezvényeket említik, amire kellene, de nem
tudnak elegendő összeget fordítani. Sokan vélték úgy,
hogy gyűjteményfejlesztésre, az olvasók kényelmé-
nek biztosítására, az olvasói terek (gyakran informa-
tikai) felszerelésére és az akadálymentesítésre nem
kapnak elegendő forrást.

A helyzet javítására főleg állami pénzügyi támoga-
tásban és újabb pályázati pénzekben látják a lehe-
tőséget, amelyek megteremtik az újabb munkaerő
felvételéhez szükséges körülményeket.

Az átszervezés hatása

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer a magyar-
országi kistéleplések könyvtári ellátásának
szerveződéseként 2004 óta működik, ám 2013-ban
komoly átszervezés történt. Korábban a megyei
könyvtárak mellett a városi könyvtárak is tölthettek
be szolgáltató szerepet, az új rendszerben azonban a
megyeiek előírt feladata között szerepel ennek fel-
vállalása, a városiak pedig csak az ő irányításukkal
végezhetik ezt a munkát. A kérdőívben a minél ár-
nyaltabb helyzetértékelés érdekében megkérdeztük
a kitöltőket, hogy őket hogyan érintette a 2013-as
átszervezés.

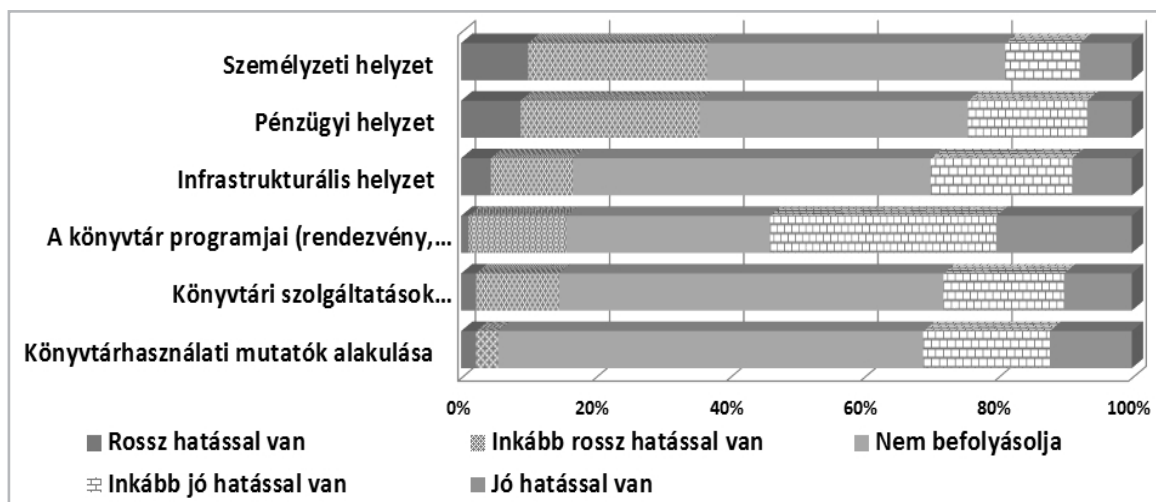

7. ábra

A KSR átszervezésének hatása a könyvtárakra

A válaszadó könyvtárak többségét ez az átszervezése
nem érintette, ők nem szolgáltattak korábban sem,
vagy pedig az átszervezés után is folytatják a munkát
a megyei könyvtár koordinálása mellett. Az érintet-
tek között azonban nagyon vegyesek a tapasztalatok.
Aki pozitívan értékeli a változást, azok általában a
plusz feladatok alól való mentesülésként élték meg,
és a kapacitás felszabadulása új lehetőségeket szült
számukra. Azok viszont, akiket negatíván érintett,
azok egy jól működő szolgáltatás végét látták a KSR
átszervezésében, amelynek működéséért korábban
nagyon sokat dolgoztak.

Az elmúlt években számos könyvtár került össze-
vonásra más intézményekkel, például integrált kö-
zösségi szolgáltató terekkel, művelődési házakkal,
iskolákkal, de akár sportközpontokkal is. A kérdőív
kitöltőinek 65%-át, azaz 86 intézményt érintettek az
összevonások. A kitöltőknek hat területtel kapcsola-
tban kellett nyilatkoznia, hogy abban érez-e negatív
vagy pozitív hatást az új szervezeti keret miatt.

8. ábra

Az összevonások hatása az egyes területekre

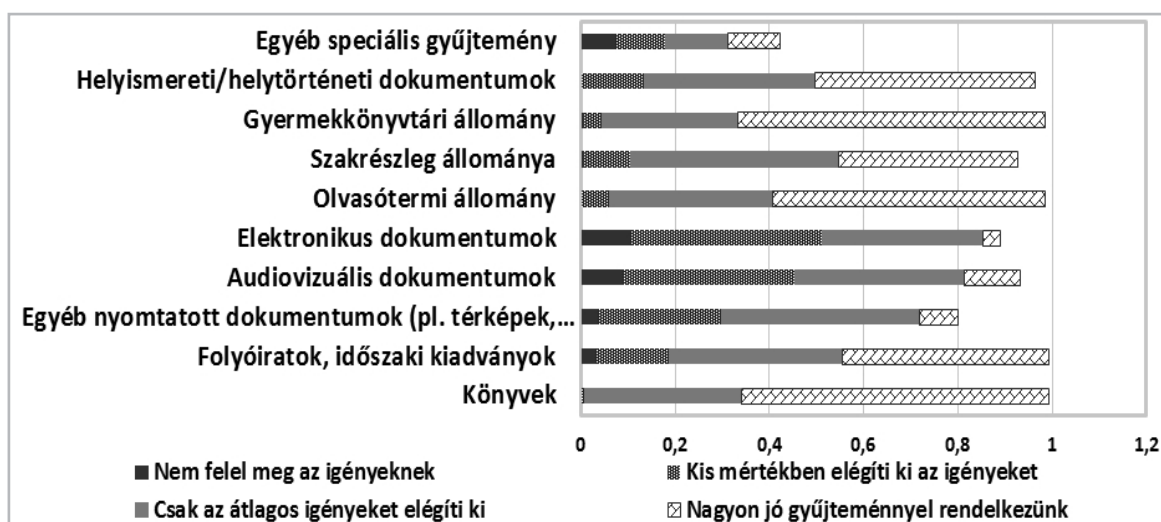
Pozitívum, hogy az összevonások a könyvtárak használatára érdemben nincsenek befolyással, azonban a könyvtárak többsége úgy véli, hogy az új intézményen belüli pénzügyi tervezésnél az ő keretüket csökkentették a legjobban, nem is beszélve arról, hogy így számos pályázattól is elesnek.

A személyzeti helyzetre inkább negatív hatással van az új szervezeti felállás, ugyanis az intézmények többségében az összevonás leépítéssel is járt, amely sok esetben szakképzett munkatársak elvesztését jelentette. Az összevonások nyeresége a programkínálat bővülése az új típusú partnerségek kialakulása

miatt. A szöveges válaszok alapján ez az a terület, ahol a különböző intézményekből érkező munkatársak a legjobban együtt tudnak működni.

Gyűjtemény

Arra kértük a kitöltőket, hogy értékeljék az állományukat annak szempontjából, hogy mennyire érzik alkalmasnak a felhasználók igényeinek kielégítésére. A beérkezett válaszok számának különbségét az adja, hogy nem minden intézmény rendelkezik az általunk felsorolt állományrészsel.

9. ábra

A gyűjtemények minősége

A könyvtárak – a könyvtárosok saját megítélése szerint – legjobban könyvekkel vannak ellátva. Csak elvétve akadt olyan intézmény, amelynek vezetője szerint a dokumentumok nem elégítik ki az igényeket, ez pedig a gyermekkönyvtári és az olvasótermi állományra is igaz.

Ezzel szemben az audiovizuális és az elektronikus dokumentumok terén már komolyabb hiányosságok adódnak. Utóbbival kapcsolatban a könyvtárosok úgy érzik, hogy nagyobb eszközfejlesztésre is szükség lehet, amely mind az elektronikus másolatok előállítását, mind pedig az e-könyvek és azok olvasóinak szolgáltatását megoldaná. A könyvtárosokban meg is fogalmazódik az igény ilyen területű fejlesztésekre kiírt pályázatokra.

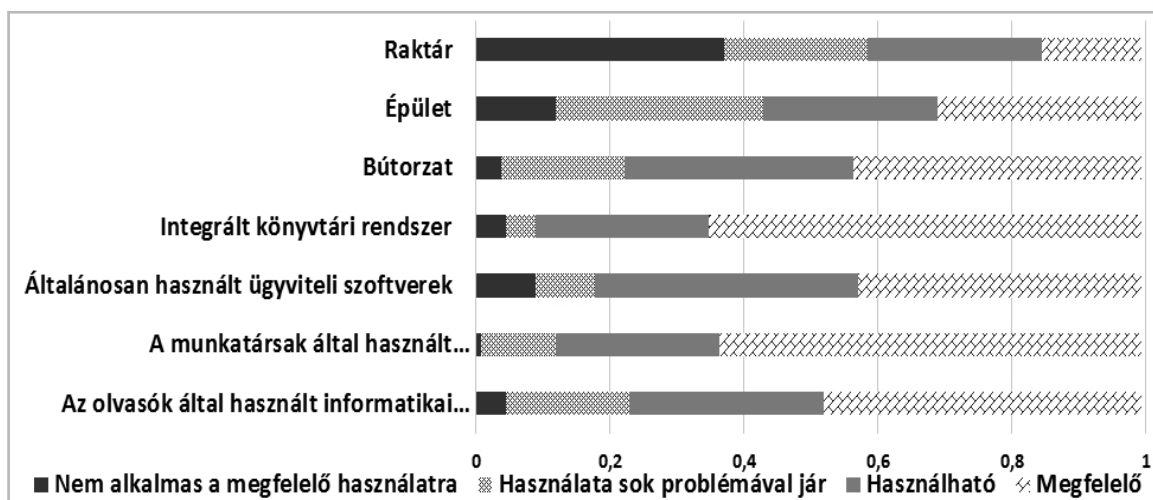
Érdekesség, hogy bár a folyóiratok a könyvtárosok szerint viszonylag kielégítik az olvasói igényeket, mégis sokan említik, hogy ha anyagi forrásaik engednék, színesítenék a kínálatukat. Bizonyos könyvtárakban a rendelések leadásának idején igényfel-

mérések készülnek, ennek ellenére folyamatosak az olvasói visszajelzések újabb címek szükségességével kapcsolatban.

A szöveges válaszok között sokan említik, hogy az állomány gyarapításával szemben nemcsak a költségek, de a helyhiány is komoly gátat szab. Többeknek lenne szüksége komolyabb selejtezésre, erre azonban csak keveseknek van kapacitása. A megkérdezett könyvtárak közül 54-ben (42%) nem volt állományellenőrzés az elmúlt öt évben. A válaszok tanúsága szerint a könyvtárak közel egynegyedében ez nem történik meg rendszeresen.¹⁰

Infrastruktúra

A kérdőívben külön kitértünk az infrastrukturális helyzetre, és arra kértük a kollégákat, hogy osztályozzák a leírt feltételekkel kapcsolatos elégedettségüket, majd pedig szövegesen fejtsék ki az általuk látott fejlesztési lehetőségeket.

10. ábra

A rendelkezésre álló infrastruktúra használhatósága

A könyvtárak többségének a raktárával van a legtöbb problémája, ezt követi az épület, majd a bútorzat és az olvasói IT-infrastruktúra. Több könyvtár képviselője panaszkodott arra, hogy fizikai tere azért nem megfelelő, mert eredetileg nem könyvtár kiszolgálására tervezték. Az egyedi igényekhez való alakítás túl költséges lenne, így azonban több szolgáltatás maradéktalan ellátását is akadályozzák a feltételek. A többségnél azonban úgy tűnik, hogy a problémát a nyílászárók cseréje és a fűtés korszerűsítése képes lenne megoldani, illetve több helyen jelentkezik az

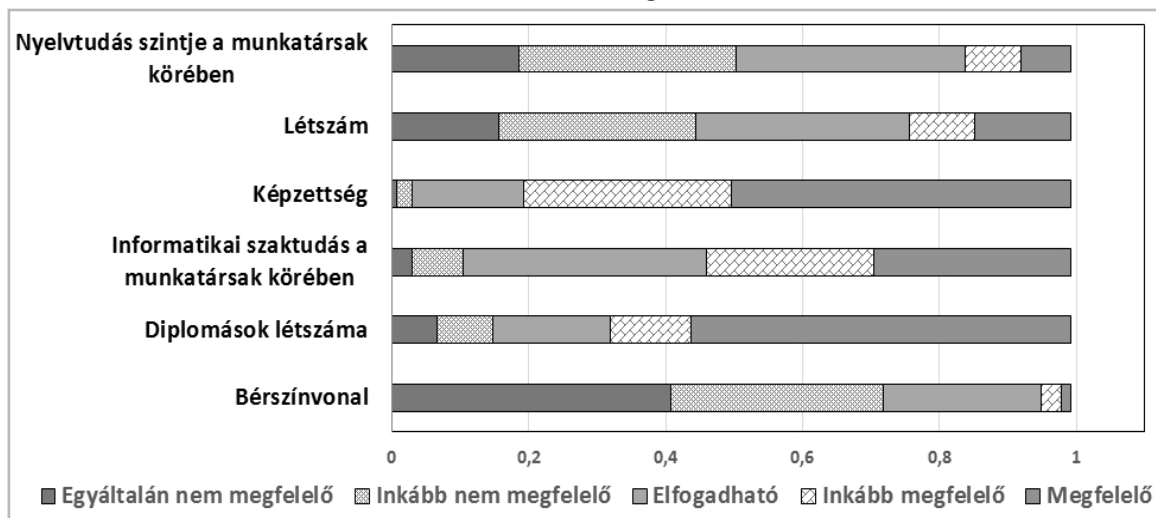
igény az akadálymentesítésre. A raktárak állapota több intézmény esetében is az állomány épségét veszélyezteti.

Ezzel szemben a könyvtárosok az igényeknek megfelelőnek érzik az IKR-eket. Meglepően magas azoknak aránya, akik a munkatársak által használt informatikai eszközökkel is elégedettek. A korábbiakban ugyanis több könyvtár érvelt a technikai elmaradással, mint a gyűjtemény hiányosságainak okával, például nehézkes vagy lehetetlen a feldolgozás. Az egységes kép azonban azt mutatja, hogy ilyen prob-

lémák csak kevés könyvtárnál jelentkeznek a gyakorlatban. Országos szinten az igazán nagy problémát az épület, a bútorzat és főként a raktárak állapota jelenti, nem az informatika. A fejlesztések során talán háttérbe is szorultak ezek a tényezők, pedig egy intézmény vonzerejét alapvetően befolyásolja, hogy milyen annak az épületnek, a belső tereknek az általános megjelenése.

Humán erőforrás

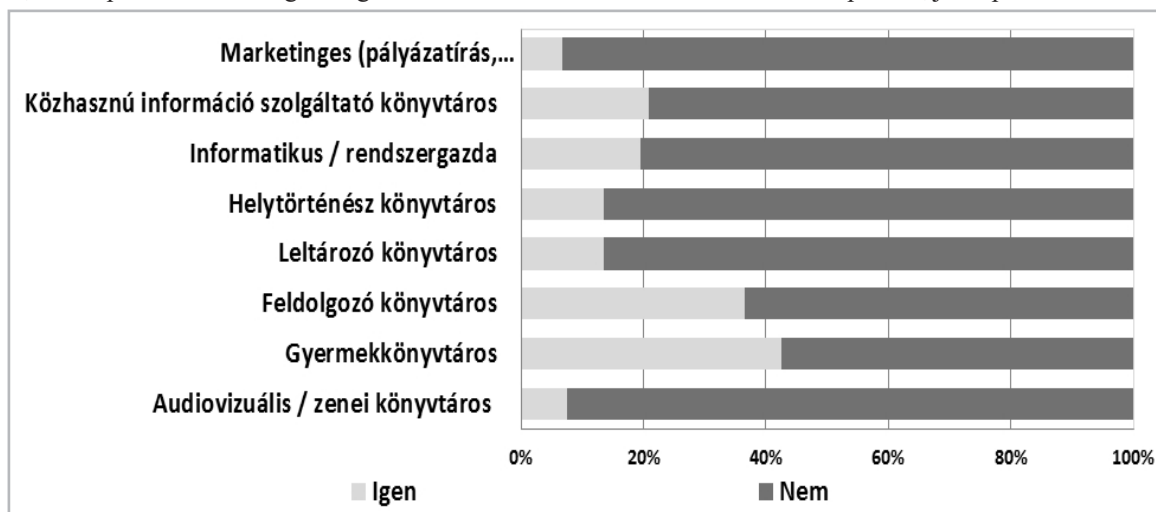
A korábbiakban láthattuk, hogy a problémák között sok könyvtár említette az alacsony létszámot, mint az alapfeladatok ellátásában való akadályozó tényezőt. Az intézményeknek a kérdőívben ötös skálán kellett értékelniük, hogy a megadott humán erőforrással kapcsolatos szempontokat mennyire tartják megfelelőnek.

11. ábra
Elégedettségi mutatók

Nem okoz különösebb meglepetést, hogy a legnagyobb elégedetlenséget – ahogy a könyvtári rendszer más részein is – az alacsony bérszínvonal okozza. A szöveges válaszok között előkerül az életpályamodell is, mint a probléma lehetséges megoldása. A létszám-

mal kapcsolatos problémák itt is felszínre kerülnek, az indoklásban pedig a többség kiemeli, hogy elsődlegesen informatikusra lenne szüksége. Ezzel szemben az adatok azt mutatják, hogy a munkatársak körében sok a diplomás, jól képzett szakember.

12. ábra
Specifikus munkakörök

A '90-es években sokat hangsúlyoztak idegen nyelvi és informatikai szaktudás közül az előbbi, ami inkább fejlesztendő, amelyet a válaszadók is nyomatékosan kiemeltek. Ez utóbbit megerősítette egy másik kérdésre adott válasz, miszerint csak az intézmények alig több mint fele (53%-a) rendelkezik legalább egy olyan munkatárssal, akinek államilag elismert C típusú nyelvvizsgája van egy a munkája során is használható idegen nyelvből. Jelenyelve kommunikálni képes munkatárs a válaszadó intézmények 13%-ában van.

Összességében azt láthatjuk, hogy a bár a munkatársak számával nem, a már meglévő munkatársakkal az intézmények nagyon is elégedettek.

A nemzetközi trendek azt mutatják, hogy egyre több specifikusabb szakértelemre van szükség a könyvtárakban, amelyekkel párhuzamosan a munkakörök is differenciálódnak. A kérdőívben az intézmények egy hosszú listából jelölhették, hogy melyek azok a munkakörök, amelyeket a kereteiken belül legalább egy fő teljes munkaidejében betölt. A 12. ábrán láthatjuk, hogy nem jellemzőek a specifikusabb munkakörök a könyvtári rendszernek ezen a szintjén, egy munkatárs általában egyszerre több szerepben is kénytelen megjelenni. Míg feldolgozó és gyermekkönyvtáros az intézmények közel 40%-ában van, zenei könyvtáros vagy marketinges már szinte sehol.

Részlegek

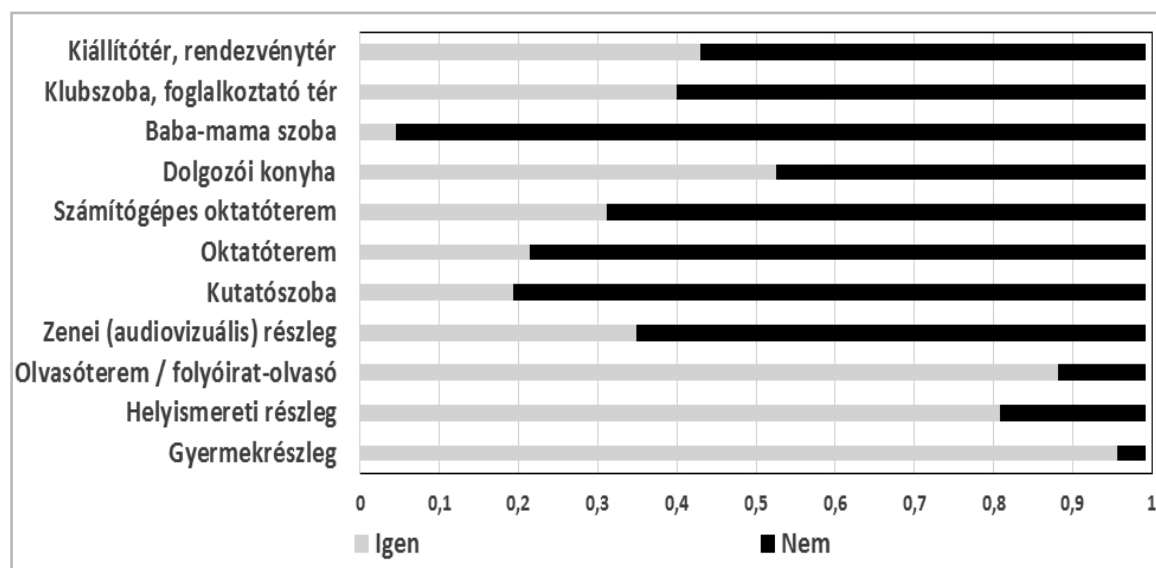
Az előbbi kérdéssel összhangban a különböző speciális részlegek létezésére is rákérdeztünk.

Érdekes, hogy amíg gyermekkönyvtáros alig több mint az intézmények 40%-ában van, addig a gyermekrészleg 96%-ban, ezeknek a többségét tehát nem olyan munkatárs vezeti, akit kifejezetten erre a feladatra lenne rendelve. Sokkal nagyobb a különbség a helyismeret esetében: a könyvtárak 13%-ában van erre szakember, míg különgyűjtemény az intézmények 81%-ában.

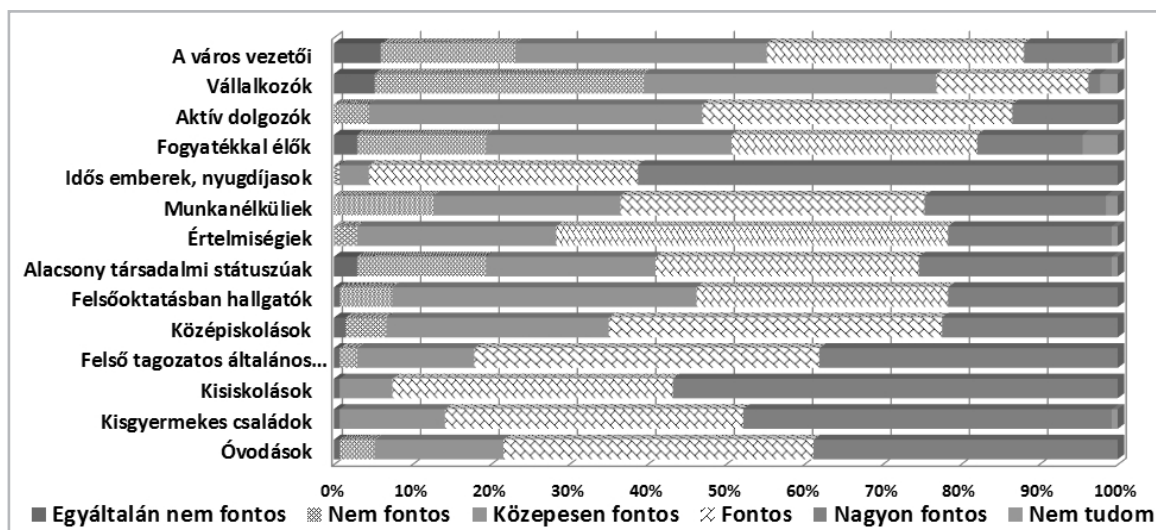
A könyvtárak a legkisebb arányban baba-mama szobával, oktatóteremmel és kutatószobával rendelkeznek. Ez utóbbi nem feltétlenül jelent problémát, mivel a kisebb városok esetében kisebb igény is jelentkezik erre, a nagyobbakban pedig az egyetemi könyvtárak képesek pótolni a hiányt. Maguk a kitöltők sem tesznek említést arról, hogy problémák merülnének fel ezen a területen. Sok helyen az intézmény eleve olyan kicsi, hogy nem is lenne értelme nagyon speciális funkciójú tereket létrehozni.

A könyvtár fontossága az egyes célcsoportok számára

A közkönyvtári munka sikeressége leginkább az el látandó közösséggel való kapcsolatában mérhető. A válaszadóknak ötös skálán kellett értékelnie, hogy mennyire érzik fontosnak a megadott célcsoportok számára a könyvtárukat.

13. ábra
A könyvtárak részlegei

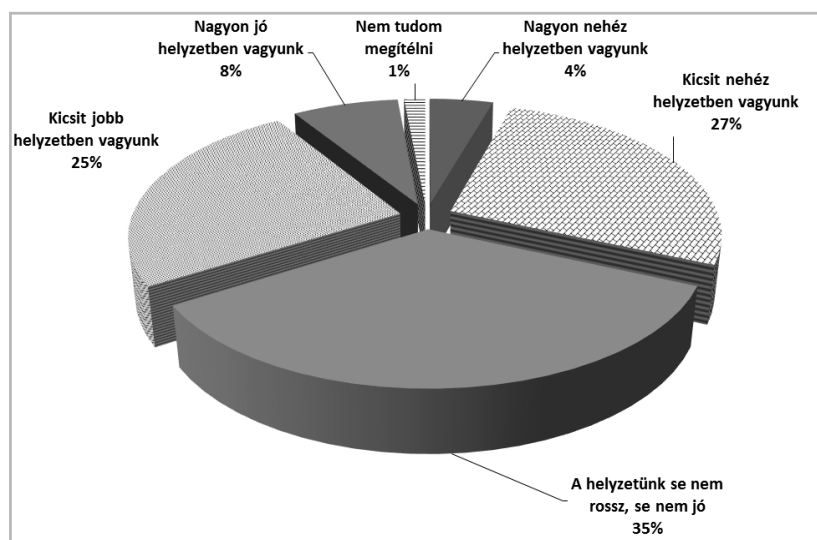
14. ábra

Kiknek mennyire fontos a könyvtár?

A válaszok alapján a kisiskolás gyerekeknek és az időseknek, nyugdíjasoknak a legfontosabb a könyvtár. Azonban a grafikonon jól látható, hogy a gyerekek, ahogy nőnek, úgy veszíti el jelentőségét számukra az intézmény. Az értelmiségieknek fontosabb, mint az alacsonyabb társadalmi státuszúaknak. A vállalkozóknak azonban egyáltalán nem fontos, és a szöveges válaszokból kiderült, hogy a könyvtárosok amolyan „szürke folt”-ként látják őket, vagyis nem érzékelik, hogy lennének igényeik a könyvtárral szemben, az igényteremtéshez pedig a kapacitásukat nem érzik elégségesnek. A városi könyvtárak munkatársai a városvezetés számára igen kevésbé érzik

fontosnak intézményüket, pedig a kitöltők véleménye alapján ők például képesek lennének változtatni a könyvtár helyzetén mind anyagi szempontból, mind pedig a használatban való példát mutatva a közösség számára.

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy a könyvtárak fontos szerepet töltenek be a közösségek életében, viszont bizonyos rétegek megszólítása még kevésbé sikeres. Ennek megváltoztatására az intézmények elsődlegesen a jobb marketing stratégiában, az új és személyre szabott, akár online szolgáltatások bevezetésében, az állomány fejlesztésében, a színesebb programkínálatban, a vonzóbb fizikai környe-

15. ábra

Általános helyzetértékelés

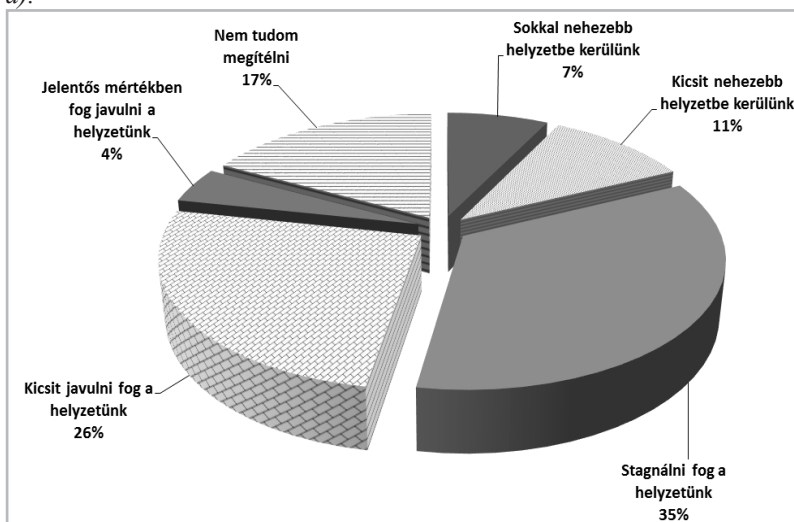
zet kialakításában, a különböző civil és kulturális szervezetekkel, az iskolákkal és a családokkal való együttműködésben látják a lehetőséget. Ugyanakkor többen kiemelték a fejlesztéseket megelőző igényfelmérést, amely a jelenlegi látogatói kör szükségleteinek felmérésére tökéletesen alkalmas. A fogyatékkal élők szolgáltatásba való bevonásával kapcsolatban újra előkerül az akadálymentesítés kérdése, amelynek megvalósítását a könyvtárosok kulcsfontosságú kérdésnek tartják.

Általános helyzetértékelés és a várható jövő megítélése

Az utolsó kérdések a részletek megismerése után az összképre világították rá: a hiányosságok és sikeres szolgáltatások mellett vajon hogyan értékeli a könyvtárosok a jelenlegi és a jövőbeli helyzetüket (lásd: 15-16. ábra).

A válaszadók legnagyobb része (46%) semlegesnek, se nem jónak, se nem rossznak látja a könyvtára helyzetét. Mindemellett megközelítőleg ugyanannyian vannak, akik a helyzetüket jónak, és akik rossznak látják. A negatív indokok között ismételtlen főleg a pénz- és a munkaerőhiány szerepel a legtöbbször. A többség fontos szerepet tulajdonít a pályázatoknak is, azonban amíg az egyik oldal számtalan új lehetőséget lát bennük, addig a másik oldal az utolsó szalmaszálat, amellyel a könyvtár még működtethető marad. A jó helyzetben lévők főleg a fenntartóval való jó kapcsolatot emelik ki, sok helyen azonban a problémák között pont az ellentéteket és a nem megfelelő mértékű megbecsülést említik ezen a területen.

Az egyik elégedett könyvtáros így nyilatkozik: „Szeretjük a munkánkat, ez minden helyzetet jobbá tesz.”

16. ábra
Jövőkép

Ahogy azt korábban láthattuk, a válaszolók 46%-a látja úgy, hogy a helyzete semleges, ugyanennyi kitöltő szerint stagnálás várható a jövőben is. Sokak szöveges válaszából tűnik úgy, hogy azt érzik, semmilyen befolyással nincsenek a könyvtár helyzetére, azt csak a fenntartó és a körülmények alakítják. Ugyanakkor sokkal többen vannak azok, akik nem tudják megítélni, mit várhatnak a jövőtől, mint azok, akik a jelenlegi helyzetet nem tudják felmérni. Ez a könyvtárosok közötti nagy bizonytalanságra utal. Mindezek mellett pozitív, hogy többen vannak azok, akik javulást várnak, mint akik romlást. Ők főleg az eddig befektetett munkájuk beérését várják.

Konklúzió

A 2012–2013. években bekövetkezett változások (a megyei jogú városokban a városi és megyei könyvtárak összevonása, valamint a várossá avatások) következtében új, lényegesen homogénebb városi könyvtári kör jött létre. Ennek a rétegnek a statisztikai adatait vizsgálva azt láthatjuk, hogy az egy lakosra jutó könyvtárosok és állománygyarapítás összege lassú emelkedésnek indul 2012-ben, és ez a tendencia az átszervezések után is folytatódott. Ezzel szemben az egy főre jutó kölcsönözhető dokumentumok és számítógépek aránya folyamatos csökkenést

mutatott, ugyanakkor itt is megfigyelhető általános tendencia a távhasználat növekedése és a kölcsönzések csökkenése.

A kutatás során végig a könyvtárosok által szubjektíven megélt folyamatokat vizsgáltuk, amelyek nem minden esetben estek egybe a statisztikai számok által felrajzolható trendekkel, tendenciákkal. Az intézmények közérzetére a végletek jellemzőek. Egy részük úgy érzi, megfelelő támogatást kap a fenntartótól, és áldozatos munkájának hála a közösség is kellően megbecsüli és használja a szolgáltatásait. Azonban a többség számára komoly működési problémákat okoz a nem megfelelő finanszírozási háttér és az ebből fakadó alacsony létszám, illetve a fizikai terek rossz állapota. Ugyanakkor bár kevesen vannak, a jelenlegi munkatársakkal az intézmények nagy része elégedett, de az idegen nyelvi ismeretek fejlesztése fontos lépés lenne.

A könyvtárosok komoly várakozással tekintenek az életpályamodell kidolgozására, a finanszírozási keretek újragondolására és további pályázati lehetőségekre. Úgy érzik, hogy ezekkel az eszközökkel lehetne egyengetni a fejlődés útját.

Jegyzetek

1. FEHÉR Miklós: Kistelepülések könyvtári ellátása. Helyzetkép és szakirodalmi szemle = Könyvtári Figyelő, 12. évf. 2002. 3. sz. 367–428. p.
2. TÓTH Máté: Hazai ellátórendszerek egy országos vizsgálat adatainak tükrében = Könyvtári Figyelő, 14. évf. 2004. 4. sz. 719–761. p.
3. PÉTERFI Rita – TÓTH Máté – VIDRA SZABÓ Ferenc = Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai = Könyvtári Figyelő, 18. évf. 2008. 1. sz. 35–55. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00066/104.htm>
4. BUZAI Csaba: Bloggertalálkozó Orosházán = Könyvtári levelező/lap, 19. évf. 2007. 4. sz. 13. p.
5. BUZAI Csaba: A nagy könyvelhagyó nap = Könyvtári levelező/lap, 21. évf. 2009. 4. sz. 13–14. p.; BUZAI Csaba: Veszíts el egy könyvet! = Könyvtári levelező/lap, 20. évf. 2008. 4. sz. 30–32. p.
6. CZUPI Gyula – KARDOS Ferenc: Kistérségi könyvtári ellátás – A nagykanizsai kísérlet = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 2007. 5. sz. 205–214. p.; Kardos Ferenc: A roma mint követhető értékminta a könyvtárakban. A közeli és a távoli jövő roma könyvtárosa és roma olvasója = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 4. sz. 21–32. p.
7. KARDOS Ferenc: A roma mint követhető értékminta a könyvtárakban. A közeli és a távoli jövő roma könyvtárosa és roma olvasója = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 4. sz. 21–32. p.
8. KOVÁCS Emőke: Strandkönyvtár a siófoki strandon = Könyv és Nevelés, 12. évf. 2010. 3. sz.
9. KÉRCSEI Tibor: Mozgókönyvtári szolgáltatás az encsi kistérségben = Könyvtárellátási szolgáltató rendszer (KSZR) Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2006. 68–71. p. http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/83_oszk_kszr.pdf
10. A 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet a gyűjtemény mérete alapján szabályozza az állomány időszaki leltározásának minimum gyakorlatát.

Beérkezett: 2016. március 24.

Mikes Kelemen program

A Mikes Kelemen Program keretében 2014–15 folyamán az Észak- és Dél-Amerikába, valamint Ausztráliába kivándorolt honfitársainknak, ill. leszármazottaiknak lehetőségük volt arra, hogy az erre kijelölt gyűjtőpontokon leadják azokat a hungarika dokumentumaikat, amelyeket a család, ill. közösség már nem tud, vagy nem akar tovább őrizni. A Magyarországra szállított dokumentumokat az OSZK munkatársai folyamatosan feldolgozzák, és kiválogatják azokat a dokumentumokat, amelyekkel a nemzeti könyvtár állományát egészíthetik ki, a művek túlnyomó többségét pedig felajánlják további könyvtári hasznosításra. Az OSZK honlapján ötszáz csomagokban tekinthetők meg az igényelhető tételek.

Az új listákról a Katalisten is folyamatosan tájékoztatnak.

További tudnivalók: <http://www.oszk.hu/hirek/merfoldko-mikes-program>

(Katalist, 2016. április 20. Dányi Éva tájékoztatójából)